

Учасники організованих злочинних формувань, що спеціалізуються на вчиненні розбоїв, як суб'єкти візуального спостереження під час досудового розслідування

Грібов Михайло Леонідович –

доцент кафедри оперативно-пошукової роботи та документування факультету підготовки фахівців для спеціальних підрозділів Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Визначено важливі для проведення негласної слідчої (розшукової) дії “візуальне спостереження за особою” особливості поведінки та злочинної діяльності осіб, що вчиняють розбої у складі організованих злочинних формувань.

Ключові слова: негласна слідча (розшукова) дія, візуальне спостереження, конспірація, організовані злочинні формування.

Серед різних форм злочинних посягань на охоронювані кримінальним законом блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей розбої є одним із найнебезпечніших злочинів. Це зумовлено тим, що при розбої посягання на основний об'єкт здійснюється шляхом посягання на особу, тоді як, відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 1]. Разом з тим, системна соціально-економічна криза, зубожіння населення, масове безробіття та наявність в користуванні громадян критичної маси вогнепальної зброї зумовили різкий спалах злочинності корисливо-насильницького спрямування протягом 2014 р. До того ж у нових правових реаліях, зумовлених введенням в дію нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК), практикою ще не напрацьовано, а наукою не визначено

шляхи вирішення багатьох актуальних питань розслідування розбоїв. Зокрема, новостворений інститут негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) є принципово новим для слідчої практики, що зумовлює необхідність визначення особливостей його використання під час розслідування конкретних видів злочинів.

Мета даної статті полягає у визначенні найбільш важливих для проведення негласної слідчої (розшукової) дії “візуальне спостереження за особою” особливостей поведінки та злочинної діяльності осіб, що вчиняють розбої у складі організованих злочинних формувань.

Суб'єктивна сторона розбою характеризується прямим умислом і корисливим мотивом. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони розбою є мета, з якою здійснюється напад, – заволодіння чужим майном. Змістом умислу охоплюється усвідомлення того, що вчинювані дії здійснюються в умовах очевидності – вони мають відкритий для потерпілого або інших осіб характер. При цьому винний ігнорує цю обставину. Умисел може виникнути заздалегідь або раптово. Особам, які вчиняють розбої й грабежі, притаманні цинізм, зухвалість і нахабність злочинних дій. У кримінології їх зазвичай поділяють на декілька категорій [2–4]. Узагальнення оперативно-розшукової та слідчої практики свідчить про те, що багато корисливо-насильницьких злочинів учиняються добре організованими, нерідко озброєними групами протягом тривалого часу у вигляді злочинного промислу [5]. Це робить звичайні способи скоєння розбоїв більш витонченими, досконалими і результативними для злочинців. Готуючись до злочину, вони враховують усі важливі чинники (місце події, риси, властиві особі потерпілого, характер предмету посягання) і визначають спосіб, час, знаряддя і засоби, які можуть бути використані під час нападу. При цьому нерідко застосовують різноманітні види сучасної вогнепальної зброї, найновіші технічні пристосування й засоби ураження та інші інструменти. Так, приймаючи рішення про напад на інкасатора чи касира, злочинці визначають спосіб вчинення злочину: вивчають шлях пересування інкасаторів чи касирів з грошовими коштами, старанно аналізують наявність охорони, визначають найбільш зручні ділянки, де можна вчинити напад, передбачають шляхи відступу чи від'їзду, планують способи

схову й реалізації викрадених матеріальних цінностей. Якщо напади вчиняються на власників житлових приміщень, у яких є матеріальні цінності, то способи їх вчинення частіше за все пов'язані зі сферою діяльності власників майна (бізнес, торгівля тощо), відом і особливостями предмета посягання, його споживчою вартістю, характерними рисами і кримінальними навичками злочинців [6].

Ураховуючи тісний зв'язок ОРД та кримінального процесу [7, с. 161–169], а також те, що НСРД за своїм змістом співпадають з відповідними оперативно-розшуковими заходами й відрізняються від них лише юридичною формою та колом суб'єктів ініціативи, при дослідженні особливостей поведінки та злочинної діяльності осіб, що вчиняють розбої у складі організованих злочинних формувань, як об'єктів візуального спостереження будемо спиратися на положення, усталені в теорії ОРД. Зокрема, це стосується конспірації злочинної діяльності, яка є невід'ємним елементом діяльності організованих формувань, що вчиняють розбої. Конспірацію, у широкому розумінні слід розглядати як систему заходів, суб'єктом яких виступає таємно створена організація. У структурі конспірації можна виділити два взаємопов'язані блоки. Перший – забезпечення охорони від витоку інформації про злочинну діяльність та причетних до неї осіб. Другий – дезінформація приватних і посадових осіб.

До першого блоку можна віднести організацію структури формування, збереження таємниці її членами, а також режимні й контррозвідувальні заходи.

Контррозвідувальні заходи можуть бути диференційовані за трьома основними напрямками: запобігання впровадженню до злочинного формування, а також виявлення вже впроваджених туди оперативних працівників чи осіб, які з ними співробітничать; протидія оперативнотехнічним заходам правоохоронних органів; протидія візуальному спостереженню за членами організованого злочинного формування.

Дезінформація громадян і посадових осіб здійснюється шляхом маскування та легендарного спілкування. Маскування відповідає здійсненню суб'єктами конспірації певних зовнішніх видозмін. Об'єктами маскування виступають: члени злочинних формувань, предмети злочинної діяльності, злочинна поведінка, приміщення, де проводиться злочинна діяльність, обставини та сліди злочину.

Спілкування з використанням легенд може здійснюватися як за ініціативою суб'єктів конспірації, так і за ініціативою приватних та посадових осіб. У першому випадку таке спілкування здебільшого є елементом об'єктивної сторони вчинюваного злочину. В другому – виконує функцію забезпечення безпеки злочинної діяльності при проведенні посадовими особами адміністративного контролю, дізнання, слідства або при виявленні громадянами цікавості до діяльності членів організованого злочинного формування.

Конспірація організованих злочинних формувань, що вчиняють розбої, додає значних труднощів у розслідуванні. Вона може включати як безпосереднє маскування членів таких формувань, так і маскування їх протиправної поведінки. Безпосереднє маскування злочинців може бути диференційоване на індивідуальне та групове. Найбільш примітивним видом індивідуального маскування є застосування засобів, які приховують обличчя в момент вчинення кримінального діяння (шарфи, шапки з прорізами для очей, дитячі та медичні маски тощо). Інший вид індивідуального маскування пов'язаний з використанням спеціального одягу. Зокрема, злочинцями використовується одяг працівників підприємств, які займаються постачанням населенню газу, води, електроенергії, підприємств, що виступають провайдерами мережі Інтернет та кабельного телебачення. Для вчинення злочинів також використовується формений одяг працівників міліції й військова форма. Групове маскування здійснюється за допомогою засобів, що покликані створити в оточуючих помилкове враження про правомірність діяльності двох і більше суб'єктів вчинення злочину, або взагалі про їх відсутність у певному місці у визначений час. До таких засобів можуть бути віднесені автомобілі, різноманітне обладнання (торгівельне, побутове, спортивне, культове та ін.), а також різні приміщення (потайні кімнати, погребі), будівлі, у тому числі малі архітектурні форми. Маскування протиправної поведінки здійснюється членами організованих злочинних формувань шляхом виконання ними різних соціальних ролей, здійснення правомірної діяльності. Так, розбоєм на автотранспортних шляхах інколи передують виконання злочинцями ролей працівників міліції, робітників-ремонтників, жертв дорожньо-транспортних пригод.

Протидія візуальному спостереженню здійснюється членами розбійних організованих формувань як у індивідуальному порядку, так і в груповому – з чітким розподілом ролей. На початковому етапі контррозвідувальні заходи злочинців спрямовані на виявлення стеження. Якщо візуальне спостереження вдається викрити, то дії об'єктів спрямовуються на його припинення або нейтралізацію. На всіх етапах протидія стеженню може мати як латентний, так і відкритий характер.

Індивідуальна протидія здійснюється особисто об'єктом стеження. Вона досить рідко призводить до виявлення професійно організованого стеження. Якщо спостерігачі виявили, що об'єкт відкрито намагається виявити спостереження, вони починають діяти обережніше, наполегливіше, обов'язково залучають до стеження додаткові сили і врешті досягають поставленої мети.

Робота з візуального спостереження дещо ускладнюється, коли зловмисники застосовують індивідуальні засоби не відкритого, а прихованого виявлення спостереження. Найбільш розповсюдженою в цьому плані є рольова поведінка, яка дає можливість непомітно вивчити обстановку навколо: імітація розмов по телефону, перебування в черзі, очікування громадського тран-

спорту; оглядання вулиці через вікна й вітрини; імітація падіння, вислизання з рук різних предметів, чистка забрудненого взуття або одягу, вмотивоване відвідування приміщення та подальше обстеження навколишнього простору через вікно.

Складність для ведення візуального спостереження за членами організованих злочинних формувань, що спеціалізуються на розбоях, становлять ті випадки, коли вживаються групові заходи його прихованого виявлення. Якщо мова йде про діяльність невеликих злочинних груп, спостерігається елементарний рівень такої протидії. В діяльності стійких організованих злочинних угруповань, що спеціалізуються на вчиненні розбоїв, спостерігається більш високий рівень прихованого виявлення стеження. В практиці мають місце випадки, коли контрспостереження взагалі не вдається виявити, а про його наявність стає відомо лише після того як проведено “перехоплення” перемовини об’єкта спостереження із співниками, що проводять контррозвідувальні заходи.

Інформаційна “революція”, що відбувалася у світі протягом останнього десятиліття, призвела до поширення серед населення України знань щодо негласних форм і методів оперативно-розшукової діяльності. Про організацію і тактику візуального спостереження сьогодні можна знайти детальну інформацію у мережі Інтернет [8–11]. Даний оперативно-розшуковий захід добре описаний у художній літературі. Особливості його застосування наочно демонструються у детективних серіалах [12–14] і російських телепрограмах на зразок “Заборонена зона”, “Шлюбне читиво”. Все це ускладнює, а іноді й унеможливує ефективне візуальне спостереження, особливо коли мова йде про боротьбу з організованими формуваннями, що вчиняють розбійні напади. В діяльності оперативних підрозділів МВС України були випадки, коли навіть підлітки кваліфіковано організовували контрспостереження.

Підводячи підсумки, зазначимо, що кваліфіковане проведення візуального спостереження як оперативно-розшукового заходу та негласної слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. 269 КПК, за представниками організованих злочинних формувань, що спеціалізуються на розбоях, має спиратися на вивчення засобів, використовуваних злочинцями для конспірації власної діяльності, а також визначених теорією кримінології та криміналістики й відомих з практики оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу особливостях їх поведінки. Виходячи із сутності засобів, які використовують розбійники для протидії візуальному спостереженню, необхідно розробляти його організаційні й тактичні основи.

Список використаних джерел

1. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / О. О. Горішній. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.

2. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / В. С. Батиргарєєва. – Х., 2002. – 20 с.

3. Ігнатов О. М. Соціально-демографічна характеристика осіб, які вчиняють розбій / О. М. Ігнатов // Наше право. – 2014. – № 1. – С. 61–68.

4. Бистрицький Б. Ю. Криміналістична характеристика грабежів, учинених неповнолітніми (особа злочинця) / Б. Ю. Бистрицький // Наук. вісник Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 2. – С. 251–258.

5. Пестрецов М. О. Організація і тактика боротьби підрозділів карного розшуку із злочинними посяганнями на помешкання громадян: постановка проблеми / М. О. Пестрецов // Наук. вісник Дніпр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2012. – № 1. – С. 602–608.

6. Криміналістика : підручник [Електронний ресурс] / [за ред. В. Ю. Шепітька]. – [2-ге вид.]. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – 728 с. – Режим доступу :

<http://library.nulau.edu.ua>.

7. Погорєцький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М. А. Погорєцький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.

8. Информационно-поисковая работа: наружное наблюдение / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sec4all.net/doronin_gl4.html.

9. Ведение наружного наблюдения / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://worldweapon.ru/tactics/ved.php>.

10. Ведение наружного наблюдения ограниченными силами / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bratok.com/advice/kgb03.shtml>.

11. Куриленко С. С. Візуальне спостереження [Електронний ресурс] / С. С. Куриленко, Е. О. Желанович // Украина криминальная. – Режим доступу : www.cipro.com.ua.

12. Константинов А. Наружное наблюдение: Экипаж. Команда / А. Константинов. – М. : АСТ, 2008. – 446 с.

13. Константинов А. Наружное наблюдение: Экипаж. Ребус / А. Константинов. – М. : АСТ, 2009. – 485 с.

14. Черкасов Д. Пятая стража [Электронный ресурс] / Д. Черкасов. – Режим доступа : <http://www.phantastike.ru/cherkasov>.

Определены важные для негласного следственного (розыскного) действия “визуальное наблюдение за лицом” особенности поведения и преступной деятельности лиц, совершающих разбой в составе организованных преступных формирований.

The important for the secret investigation (search) action “visual observation of a person” behaviors and criminal activity of the persons who committed the robbery as a part of the organized criminal groups are determined.

Стаття надійшла до редакції журналу 16 серпня 2014 року.